

Літературно-наукова бібліотека.

Книжка 11.

ОСНОВИ
КРИТИКИ БІБЛІЙНОЇ

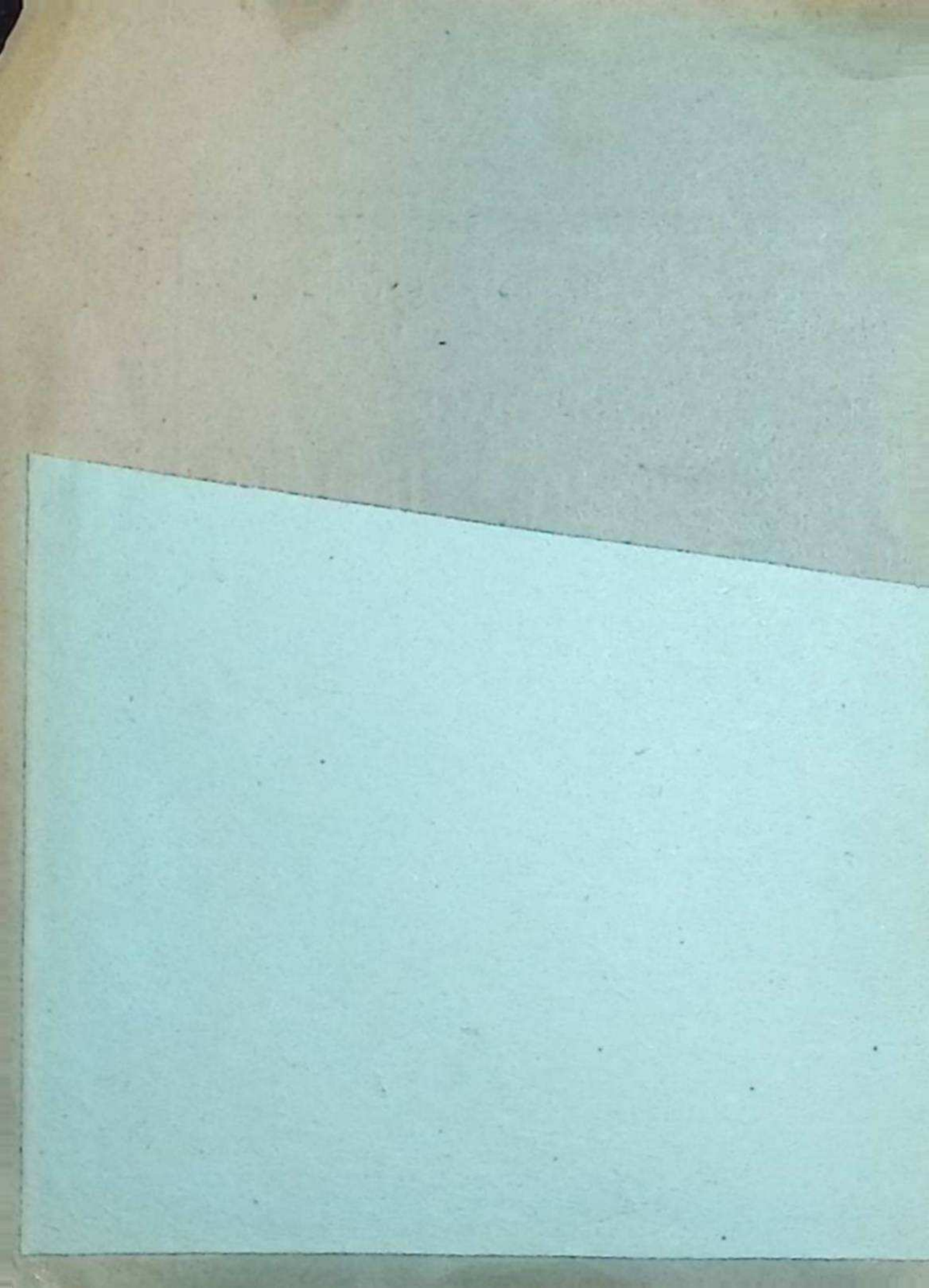
Моріса Верна

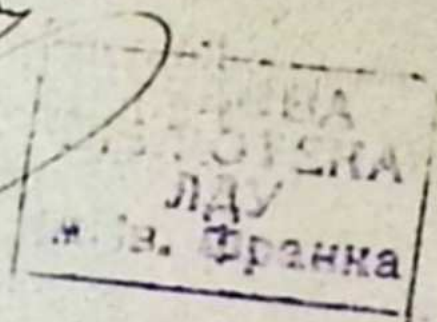
З французького переклали
Б. і Ф.

Ціна 10 кр.

Накладом Івана Франка.

ЛЬВІВ
З друкарні Тов. імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.
1891.

III. Основи критики біблійної

Проф. Моріса Верна.

I.

Великий зріст наук історичних, що становити буде славу нашого століття, стрічав на своїй дорозі не одну перешкоду, котру треба було поборювати в великим трудом і завзятем. Але найбільшу заваду поклала була тій науці церков, забороняючи критичні дослідди про початок і розвій нашої релігії. Те поле — то була власність церкви, ту вона хотіла бути сама панею. Вона не боронила євїтській науці роз-

Надіном Франкознавства

ЛДУ І. В. Франка

І. В. № 672

N 3740 85

копувати пам'ятники стародавніх язиків і цивілізацій, з безмірним трудом прояснювати бувальщину людського роду з передклясичної доби, та народів, що не належали до великого греко-римського цісарства; похваляла навіть праці над загадками язикословними та над порівнюючою мітологією в тіснім значінню того слова, щоб тільки, борони Боже, та світська наука не поновлювала нападів на офіційні догми, в яких нападах любувалися деякі вчені минулого століття (Вольтер, англійські деїсти, Реймарус, Лессінг і др.)

А прецінь же релігія займає в історії людства безмірно важне місце. Учений, котрий хоче показати нам образ бувальщини людської, мусить дуже багато місця посвятити релігії, коли не хоче, щоб увесь его образ був схиблений. Особливо се конечно, коли прийдеся розказувати про сам початок християнства і цілої нашої сучасної цивілі-

зації, котрої угли в значній мірі входять в будову релігії і котрої починів та розвою навіть порозуміти б не можна, не знаючи докладно того величезного релігійного перевороту, що розвалив римське цісарство.

Подумаймо собі, що вчений береся нам розказувати про старовину. Совістю розсліджує він історичною методою всякі звістки хронологічні, філософічні, артистичні і мітологічні, порядкує їх і шукає між ними звязку, щоб виробити собі з них як найліпше понятє о тім, що мусіло діятися на світі і в умах людських в тих давніх часах. Щож прийдеся єму робити, коли дійде до того великого перевороту, що видвигнув християнство на місце того, що ми привикли називати поганством? Для розсліду тої доби має він в руках стародавні документи, подібні до тих, які переказала нам Греція, Індія та Персія. Хібаж не має він піддати ті жере-

ла таким самим розслідам? Хиба не почне, звичаєм усякого історика, розвідувати: чи сей документ автентичний, чи він історичний, чи заслугує на віру, чи текст єго переховався до нашого часу зовсім вірно, чи може попсований і о скільки? Хибаж не буде він питати себе, чи історик перших часів християнства був свідком-самовидцем, чи може відомости, які він розказує, перейшли через руки кількох посередників, поки дійшли до нас?

Яка буде відповідь на сі питання, про се ніщо й казати. Повага, якою віковий переказ окружив основні документи, що відносяться до дочатків християнства, повинна бути не загорою, а заохотою до того, щоб і до сего досліду ввести методу як мога строгу та тверезу. Бо на якуж віру заслужить собі історик, котрий маючи н. пр. написати жите св. Павла, не зведе до купи всіх варіантів, які стрічаємо в най-

старших рукописах єго „Посланій“, не подасть нам тексту ствердженого докладно найпевнійшими критичними способами, не виведе подрібного порівняня відмінних типів доктрини, які виявляються в деяких єго писаннях, не згромадить усіх звісток, котрі дозволяють се чи інше письмо вважати справді твором Павловим або ні, а буде волів за-заплющивши очи держатися непевного переказу, котрий не видержує критики?

Тай то якого переказу! Єго шумні твердження покривають страшну пустоту. Лехко доказати, що більша часть тверджень про початок книг біблійних як Старого так і Нового Завіту, тверджень, що становлять незрушиму догму церкви католицької і більшої части церковів протестантських, походять від трех або чотирех писателів церковних з II — IV. віку ери християнської: Іренея, Евзебія, Августина, Гроніма. Та тількиж св. Августин міг бути знаменитим діялектиком

а Єронім перворядним ученим, але розслід їх творів показує помімо таких талантів таку неспосібність до розріжнювання правди від видумки в найпростійших питаннях історичних, такий брак змислу критичного в нашім нинішнім розумію, що правдивий історик не може придавати їх свідоцтву ніякісінької вартости крім хіба тої, що за їх часів істнував такий переказ, тай то переказ невідомий, перемінний і хиткий. Що до Старого Завіту вони прийняли майже зовсім перекази жидівських рабів, о кілько самі їх знали з поплутаних та неповних наслухів, і тільки декуди поправляли їх з причин богословських, боли ті перекази по їх думці противилися догмам християнським. Що до Нового Завіту вони позбирали деякі чутки, деякі місцеві перекази, не дбаючи на разячі суперечности, не вдаючись у розслід змісту і форми самої книги для виказу єї походження. Ніщо й додавати,

що ті отці церкви навіть самі межі собою в многих точках не згоджуються.

Чи ж не буде розумнійше, достойнійше і відповіднійше до тої поваги, якої домагаєся і яку голосить релігія, взятися до дослідів при світлі історії, котрих не доконали і не могли доконати богослови перших віків? Здаєсь, що лучше се зробитити, чим заслонюватися непевними та суперечними здогадами, слабо підпертими повагою кількох великих імен.

Критика біблійна чи критика письма святого — як там хто хоче єї звати — се затим не що інше, як приложенє строго наукової методи, котра в остатніх 50 роках відновила науку історичну, до подій і документів, до котрих вона доси не мала доступу. Вже саме право внести світло на се поле, що є немов вузлом усеї історії, треба вважати великим зиском. Аж до XVIII. віку церков з непоборимим упором сто-

яла на своїм становищі. Горе нерозважному, що цікавим поглядом забігав за перегородку святилища і почав міркувати, що й тут усе йшло таким самим порядком, як де інде, що й свята історія не виломлювалась з під тих законів, які керують історією світською, а принаймі що одну й другу треба вичувати однакими способами! Відповідаючи на пориване Рішарда Сімона церков заборонила своїм священникам вдаватися в науку критичну, ба навіть і протестантизм в тім самім часі з недостойним завзятем переслідував свободні студії на біблією.

Вік XVIII. видер церкві сей монополь своєю зайілою полемікою, часто нерозумною і несправедливою, але впертою і не попускаючою того, що раз захопила. Великою заслугою тої полеміки останесь те, що вона очистила поле, хоч єї ненависть і пристрасть звели єї на хибні стежки і не дали розв'язати

основних питань. Щасливішою була церква протестантська в Німеччині, коли минув для неї час безплідного вузкоглядства. Під напором руху філософічного, що потряс усею Європою, вона зуміла ввести свободу думки до розсліду своїх стародавніх переказів, і через те здобула собі честь і можливість витворення науки релігійної.

Критика письма святого, котрої метою є особливо розслідувати початок і зміст книг біблійних і при їх помочи кинути світло на перші початки людської суспільности, не повинна стрічати багато перешкоди; се делікатна квітка і вимагає особливих заходів. Бурливий воздух пристрастних спорів шкодить їй так само, як смертний воздух школи. І коли вчений супроти всякої загадки давніх праводавств і обичайів вагується між документами і рішає питанє тільки по довгим і подрібним порівнаню всіх доказів промовляючих за і против, то

чим же станеша наука релігійна в руках чоловіка пристороного, котрий бажає в неї зробити оруже чи то против догми, чи — як показує багато примірів — на користь догми! Ту рівновага пропадає, все одно, чи коли противник, чи коли речник церкви докидає на вагу свою пристрасть. З того погляду, прим. Лютер, признаючи посланіє св. Якова підложним для того, що в нім не найшов своєї улюбленої науки о тім, що сама віра спасає чоловіка, поступав наскрізь догматично. З другого боку й раціоналізм XVIII-го стол., силуючися як мога в самім завязку християнства відкрити ошуканство, дуже мало дбав о розслід, але супротив церковних переказів виставляв свої фантастичні картини.

Питаня критики релігійної самі собою дуже сложні; колиж надто до них домішався ще й релігійна або против-релігійна пристрасть, то їх і зовсім

годі розпутати. Живе бажанє знаня, безінтересовна цікавість, добра воля в тім, щоб зрозуміти, вжитися в думку давніх часів, поділяти їх радощі й смутки, перейматися раз їх запалом то знов їх зневірем, бути тонким і хитроумним з одними, запальчивим з другими — ось ті моральні вимоги, яких конче потрібно для всякого історика, а особливо для історика релігій.

Стараймося освоїтися з дитячим запалом перших учеників галилейського Вчителя, але не гордуймо задля сього дивоглядною і нескладною проповідю „Апостола народів“ (св. Павла). Нехай не гніває нас вигадлива балакучість „Посланія ко Евреям“, ані особливий спосіб толкованя письма св. Старого Завіту в тім посланію. Стараймося розкусити ту чудну мішанину плягіату і вітхненя, що звеся „Откровенієм св. Йоана“; перенесімся з цікавим співчутєм на той філософічний ґрунт, на ко-

трім вирости тонкі мудрованя євангелія св. Йоана. Боевище, здобуте нашими батьками, се толеранція, на котру в наших часах має право всяка філософія і всяка релігія. Вона становить підвалину, на котрій може здвигнутися будівля критики, чи красше сказати — будівля історії релігійного розвитку людства. Минули часи сліпого поклонництва і сліпої ненависті; наше діло не осуджувати, але поперед усього — зрозуміти.

II.

В часі, коли висказані нами думки стаються чим раз більше спільним добром усіх незасліплених і освічених людей, в саму пору являється велике діло про біблію Едуарда Рейса*). Е. Рейс —

*) La Bible, traduction nouvelle avec introductions et commentaires, par Ed. Reuss, professeur à l' Université de Strassbourg. (Bi-

ветеран релігійної науки. Отсе вже п'ятьдесять літ навчає він біблійної критики, в котрій від разу показав себе одним з найповажніших майстрів. Перед тим видав він по французьки „Історію богословія християнсько-

блій, новий переклад з введеньми і поясненнями Ед. Рейса, професора університету Штрасбурського,). Діло се почало виходити 1874, а скінчилося 1881. року і в цілості обнімає 18 томів крім передмови виданої осібною брошурою. (Зміст тої передмови подає отся стаття Верна). Ось порядок і зміст поодиноких томів великого Рейсового діла:

1. Передмова і введене загальне (сторін 62).

I. Старий Завіт.

2. Історія Жидів від завойовання Палестини аж до неволі Вавилонської (Книги Судій, Самуїла і Царств, стор. 580).

го в добі апостолів“, діло дуже вчене, оригінальне і глибоко продумане, а також „Історію канону святих писань в церкві християнській“. Його признають головою т. зв. „Штрасбурської школи богословської“, котрої праці показали вже великий вплив на розвій

-
- 3 — 4. Пророки в порядку хронологічним (усіх 20, стор. 574 + 402).
 - 5 — 6. Свята історія і Закон (П'ятикнижжє і кн. Ісуса Навіна, стор. 452 + 416).
 7. Літопись церковна Єрусалиму (Книги Параліпоменон, Ездри і Неемії, стор. 263).
 - 8 — 9. Поезія лірична (Псалтир, Плач Єремії, Пісня пісень, стор. 454 + 122).
 10. Філософія релігійна і моральна (Йов, Притчі, Еклезіаст, Еклезіастик, Премудрість, Повісті моральні, Барух і т. і. стор. 665).
 11. Література політична і полемічна

свобідної критики релігійної і котра надто зуміла в живій і займаючій формі передати їй Французам здобутки німецької праці на тім полі. І коли єго молодші й горячіші співробітники, впадючи стіснене свободи, якої вони до-

(Рут, Маккавеї, Данііл, Естер, Юдіта і т. і. стор. 418).

II. Новий Завіт.

12. Історія евангельська (Сінопсис трьох перших евангелій, стор. 724).
13. Історія апостольська (Діяння апостолів, стор. 252).
- 14 — 15. Листи Павлові, (стор. 356 + 388).
16. Откровеніє (стор. 150).
17. Листи вселенські, (до Євреїв, листи Якова, Петра і Юди, стор. 260).
18. Богословіє Йоаново (Евангеліє і листи Йоанові, стор. 412).
19. Загальний огляд змісту цілого діла, з портретом д. Рейса (стор. 236). I. Ф.

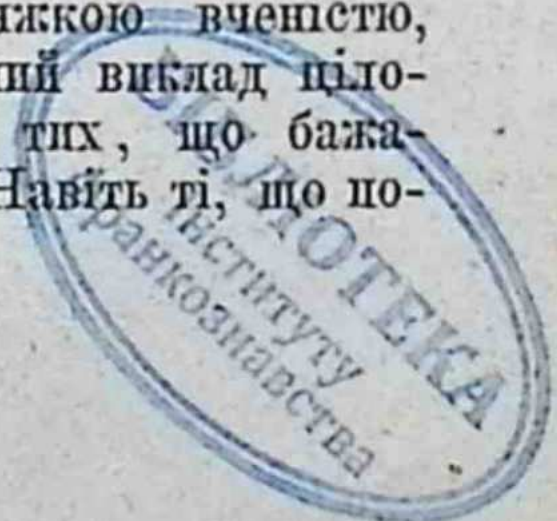
магалися для своїх студій, кинулися з завзятем у впр боротьби, щоби здобути собі право, котре їм заперечувано, д. Рейс невтомимо, але й без нетерпячки громадив матеріяли до свого діла, котре довелось єму розпочати і викінчити аж в пізній старості.

Діло се важне не тільки обємом, але й незвичайною стійністю, якої додають єму обстанови і прикмети автора. Яка неоцінена користь не тільки для того, хто посвятився студіям над критикою релігійною, але й для всякого письменника і світського чоловіка, а особливо для історика давніх часів — мати в руках діло на скрізь популярне, уложене майстрою тої науки, де найде згромаджені і зведені вкупу в приступний але основний спосіб здобутки 50-літньої праці! Переклад Біблії dokonаний перворядним гебраїстом, обставлений усіми що найневійшими і найважнішими звістками про походженє, час,

уклад, провідні думки, значіне і чергу всіх тих книг, що займали і займають ще й доси таке важне місце в історії поглядів релігійних і моральних. Ось як по просту і перекожуючо говорить сам Рейс про ціль і якість своєї праці:

„Широкій громаді не до смаку подібні праці (т. є. тяжко вчені коментарії, з яких складається звичайно бібліотека теолога); писати для неї таку річ — марна робота. Вона бажала би також пізнати здобутки науки, але в такій формі, щоб не потребувала прогризатися крізь цілий ряд теологічних підручників. Грецькі та гебрійські цитати, котрими звичайно нашпиковані такі коментарії, не дуже то припадні для звичайного читателя.

„Не було доси діла, котре би, не чванячися сухою та тяжкою вченістю, подавало ясний і звязний виклад цілого св. письма для всіх тих, що бажують серіозно вчитися. Навіть ті, що по-

кінчили студії теологічні, нераз бажали б мати в руках книжку, котра б оццаджувала їм праці шукати сям і там, по різних кутах чи то за якою потрібною звісткою про якесь спеціальне питанє, чи то за докладною згадкою про якусь малозвістну і рідко уживану книжку. Ще більш пожаданим буде таке діло для всіх тих, що в жадній школі не ввідали познайомитися ані освоїтися з тим предметом“.

„Біблія“ Ед. Рейса, а властиво кожний її том складався з трьох частей: повного перекладу св. книг, літературної і історичної розвідки про кожду книгу (введення), а в кінці з коментарія, т. є. пояснення її змісту. Пояснення ті бувають двоякі: або зведені в примітках під текстом, де пояснюєся всякі трудности тексту, варіанти рукописів і різне розумінє перекладчиків, а також усякі назви географічні, замітки хронологічні і т. і. Де текст трудніший або

важнійший (н. пр. перших 12 глав кн. Биття, Псалтир, Євангелія і майже всі книги Нового Завіту), там автор за кожним уступом перекладу дає в тексті обширні і докладні розсліди того тексту з усякими можливими поясненнями. Які були его провідні думки при тій роботі?

„Переклад, котрий я зважився зладити, — говорить він скромно — зроблений зовсім не в тій цілі, щоб витрутити з рук побожних четців які небудь другі переклади, усвячені вже старовиною або зладжені навмисно для цілей церковних. Для мене найважнійше діло було — віддати докладно думку оригіналу, менше дбаючи о стиль.“

Горячі велися спори над тим, на скільки перекладчики Біблії можуть і повинні свобідно обходитися з текстом; прихильники „буквального перекладу“ чимало наломали копій з прихильниками „дословного перекладу“ і не дійшли

до ніякої згоди. Е. Рейс подає про се діло дуже справедливі і важкі замітки:

„Ніщо й казати, що переклад повинен бути вірний. Але вірність значить те, щоб переклад робив на піпінського четця таке саме вражінє, яке колись оригінал робив на сучасного четця, що говорив тою самою мовою. Сеі цілі не осягнєся, коли перекладчик надто по невільницьки буде держатися язика зовсім відмінного від нашого; тоді він в своїм ріднім язичі наробить багато трудностей як раз для тих, котрим хоче влекнути зрозуміне письма святого. З другого боку не треба забувати, що маємо ту діло з старинними документами, котрі хоч і служать для потреби теперішніх поколінь, все таки належать до історії і вимагають великої дбалости і пошановку. Значить, свобода перекладу має певні границі: переклад мусить дати четцеві очевидно не зразки гебрєйської та грецької скла-

дні, бо тим би тільки міг відстрашити, але відблиск первісного і настоящего розуміння давніх писателів, вірний образ їх літературного обличчя, одним словом — зразок їх стилю. Бо-ж від їх часів аж до наших не тільки язик змінився; багато де в чім замінився й сам спосіб мислення, метода навчання і весь світогляд. Є в писемі святим картини схоплені з краєвиду зовсім чужого для нас; є натяки на обставини життя суспільного зовсім відмінного від нашого.

„Фігури реторичні густо розкинені навіть в найпростійшій прозі, пишні пориви поезії непривичної для нас а при тім природної, і много дечого подібного — ось особливі признаки тої „святої літератури“. Переклад, котрий би знівечив ті особливі признаки, позамазував та по нашому пописував пересадні та образіві реченя оригіналу, щоб загало-ви читателів улекшити зрозуміне тексту, не варт би й називатися перекладом“.

З усіх книг чи збірників, що полишили нам давні віки, Біблія без сумніву найтрудніша до зрозуміння. На неї складаються тисячі причин, котрі так і бють в очі при самім поверховім огляді: ріжностайність авторів, походження, змісту. Одна з найслабших точок полеміки протестантів супротив католицизму в тім і лежить, що протестанти без ушину твердять, буцім то Біблія є цілковито ясна, прозора і зрозуміла, коли тимчасом учені спеціалісти при єї толкованю майже на кождім кроці спотикаються. Впрочім давнійше протестанти мали Біблії з приписками, в котрих читатель находив хоч деякі потрібні поясненя. Але тепер декуди почали закидати сю чисто людську підмогу, лишаяючи вільне поле особистій фантазії. І тут д. Рейс говорить так, як диктує здоровий розум і досвід, і виказує конечність коментарія долученого до перекладу святого письма.

„Наші сучасні — говорить він — помиляються очевидно, думаючи, що дословний переклад без приміток і поясень вистарчить для тих широких кругів, серед котрих тисячами розходиться книга. А про те деякі люде так того певні, що по їх поглядам думка біблійна, будь вона вилита навіть у грубі форми якого небудь наріччя нецівілізованого і зовсім ще неспосібного до висловлювання думок абстракційших, самою силою букви проявить такий самий вплив на півдикі племена, як і на суспільність від віків просяклу основами християнства. Але не потребую навіть іти так далеко. Я думаю, що й та сама суспільність, навіть єї найвищі верстви, а особливо там, де бракує студій спеціальних (що на лихо трапляєся частенько й там, де би сего не слід і ожидать), домагаються коментарія як необхідної підмоги“.

„При тімже коментатор поперед

усього повинен бути істориком, то значить, обов'язком єго повинно бути — з кожного тексту вилуцтити думку автора, показати її в повному світлі, і полишити самому четцеві осуд над нею і робленє з неї такого ужитку, який єму сподобаєся“.

При тім же всякий обширнійший текст для повного зрозуміння потребує попереджаючого введення, „то значить, ясного і основного викладу про те, що можемо знати про походженє кожної книжки, про її автора, про єго часи, про єго ціль. Всяке писанє людське є ділом обставин, т. є. впливає з якихось спеціальних бажань і змагає до якоїсь визначеної мети; єго вдача, єго форма, єго зглядна вартість залежати буде від відносин, які заходять між основною думкою, що породила те писанє, а громадою, для котрої писанє було призначене, і средствами, яких ужито для порушення тої громади“. Сі думки мають

незаперечиму вагу при оцінюваню всякого писання світського; очевидна річ, що таку саму вагу мають вони й при оцінюваню книг біблійних.

„Треба прецінь признати — каже знаменито д. Рейс — що книги ті не впали з неба, що вони повстали в часі і навязуються тисячними вузлами до сучасних подій, до різнородних обставин і случаїв, котрі витиснули на них свою ціху. І так приміром, щоб зрозуміти листи пастирські, котрі ми зовемо „Посланіями“, то мусимо питатися, який круг четців мав на меті автор, який був стан тих громад, до котрих він звертався, які могли бути давніші відносини між ними а церквою, і в кінці які спеціальні причини спонукали автора взятись за перо? Коли річ іде про книги історичні, то одно з найважніших питань є питанє про жерела, з яких автор міг або мусів черпати своє оповіданє. А коли се все є конечно при

студіях над Новим Завітом, то ще далеко більш воно конечне для Старого Завіта, котрого початки під кождим поглядом лежать безмірно дальше по за нашим круговором. Наука апостольська витворилась і утвердилась в протягу кількох десятків літ; свята література жидівська виявляє нам поступенний розвій думок релігійних і моральних на протягу більш як осьми сот літ, підчас котрих стан суспільний жидівського народу змінювався значно, а пераз аж до самої основи. Кождий, хто хоче читати книги Старого Завіта, мусить ще перед читанєм добре познайомитися з тими змінами, бо інакше в книгах тих нічого не зрозуміє“.

Ми не могли відмовити собі приємности подання виписок, котрі так користно свідчать о силі і уміркованю, з яким поступає д. Рейс. Ми дуже радо повторили б ще деякі уступи з єго „загального вступу“, але боїмось відбігти

від річи. Так нпр. дуже гарно написано о тім, як повстали два збірники писань, котрі ми лучимо разом під назвою Біблії, про теперішній стан текстів гебрійських і грецьких і т. і. Лишаючи все те на боці, ми згадаємо лише про порядок, в яким автор уставив поодинокі книги біблійної збірки. Порядок сей значно ріжниться від стародавнього упорядкованя, і від того, яке нині є загально прийняте; автор старається виказати, що іменно прийнятий ним порядок є розумний і по змозі найбільше наближає до розвою історичного. І так Пятикнижжє стоїть аж по книгах історичних і по пророках, бо як виказує д. Рейс, в Пятикнижжю виявляєсь нам стан освітний і релігійний пізніший ніж в тамтих книгах. В Новім Завіті на самому кінці поставлено четверте (Йоанове) євангеліє, як пам'ятник останньої стадії, до якої дійшла думка

апостольська в добі формованя науки християнської.

III.

Поки розстанемося з сею книжкою, годиться нам відповісти ще на один закид, який часто підносять против критики релігійної. Вона, мовляв, ворог релігії. Навіть ті, що признають єї величезні заслуги около зрозуміння святого письма, якось немов недовіряють їй. По їх думці вона розбуджує сумнів. Надто близьке ознайомленє з писаннями біблійними вменшує повагу конечну для духовних, релігійних інтересів. Сі закиди незаслужені і виходять з хибного зрозуміння ціли, яку ставить собі критика релігійна. Бож коли вже говорити про пошановок, то порівняйте те дивовижне недбальство, з яким усі правовірні богослови відносилися до тексту письма св., пояснюючи єго без проводу і без тривкої основи, а тільки за-

любки своїм догматичним фантазіям, — з тими строгими правилами, після яких поступає сучасна критика, добиваючись автентичного тексту через уважне порівнянє найдавніших рукописів, а відтак толкуючи той текст через установленє правдивого значіння кожного слова, і то двояким способом: раз через вислідженє значіння, в яким се слово в певнім часі загально уживалося, а по друге, через вислідженє, в яким значінню уживав сего слова даній автор. З многих фактів наведемо лиш оден характерний. Чи церкви, а особливо ті, що найголоснійше величаються своєю вірою в незрушиме і буквальне „богодухновеніє“ Біблії, від давна мають хоч троха поправний текст Нового Завіту? Треба було, щоб незалежна критика релігійна взяла на себе працю — вказати хибність тексту, котрий проголошено непохибним, а котрий прийнято і заховувано на сліпо. Треба було

пальцем вказати на незлічимі блуди в загально уживаних перекладах, заким сліпі консерватисти зважилися з дебільшого повикидати безміслиці і завести переклад, котрий би вірно віддавав текст оригінальний, таї то текст, про котрий би вони в власному інтересі повинні дбати, щоб мати єго як найчистішим, бож по їх думці кожде єго слово, се прямо слово самого Бога.

Критика релігійна не може бути шкідливою для релігії, так як історія етики не може бути шкідливою для моральности. Правило моральне не перестане бути добрим через те, що єго висказав Плятон а не Сократ. Уступ Біблії не станєсь через те менше краснорічвий і вітхнений, що ми признаємо єго якогось безіменному пророкови, а не Ісаї. Притча євангельська не перестане бути проймаючим поученєм моральним через те, що ми не знаємо, чи Ісус Назарянин був напевно єї автором, чи ні.

Для тих котрі любуються в тверезій і живописній моральності Посланія святого Якова, мало що значить те, що автентичність того Посланія дуже непевна.

І тут я ще раз позволю собі навести слова вченого критика, що посвятив свій довгий вік на зглублюване задач науки релігійної і котрій має більше право ніж усякий другий промовляти в сій справі.

„Нема що й казати — пише д. Рейс — що стара і незрушима віра в Біблію, в єї догматичні основи, в єї щирій наднатуралізм і єї дитячі повісти про початок світа, у многих людей дуже вже захитана. Много є таких, що єї зовсім виреклися. Можна жалувати сего з многих причин, але що сталося, се вже не відстанеся. Наука викликала і прискорила сей рух, і вона не має звичаю вертатися назад до точки, з котрої вийшла... Нині теологічна наука

неповна і поділена; се для дуже многих людей може бути дуже невігідним, бо баламутить або їй відстрашує їх. А тим часом вона повинна бути товчком для всіх, повинна спонукувати їх до участі в роботі, а не до втеки на бік ані до лементу над помилками та блудами, чи дійсними чи мнимими, котрих так багато буває по дорозі. Студіюючи книги біблійні як документи думок релігійних, таких які витворювалися в рішучих добах історії, ми певно признаємо їм далеко чесніше місце, ніж ті, що чинять їх знярядом пануючої сьогодні філософії або тараном в боротьбі партій церковних, або ті, що послугуються ними в інтересах швидко перемінних шкіл та їх систем, не забуваючи при тім додавати, що їх толковане має бути основою віри і сумління. Коли ми перестанемо насилувати Старий Завіт, щоби в ньому найти думки і науки Нового Завіту при помочи штучок ек-

зегетичних, котрих несмачність не окуплює їх безпідставности, то певно власна удача Старого Завіту, єго релігія, єго поезія, єго мораль, єго праводавство, святій загал єго пророків і наскрізь епічна наївність єго переказів тільки виграють на тім, коли будемо глядіти на него і розуміти єго з погляду історичного, і література гебрейська заясніє відтак чистійшим блиском серед сутемків старинного поганства, ніж се було доси, коли теорії теологічні прислощували сей блиск“.

Коли богослови почнуть говорити так розумно і переконуючо, то й світська наука зможе йти до них у школу не похиляючи чола, бо найде в них цінних помічників і співробітників. Видає „Біблію“ д. Рейса мусить становити поворотну точку в розвою історичної науки у Франції. Від тепер не найде вже усправедливлення ні оден, хто би, займаючися старинною історією

Сходу або цивілізації греко-римської, повторяв би про святе писмо відомості з катехізму. Ще більше ніж для широкої громади є се щастє для всякого, хто займався пошукуваннями історичними, коли він може обійтися без утяжливой залежности від заграничних писателів, часто недоступних та відстрашуючих, і знайде в своїй рідній мові певний та випробуванцй підручник про предмет, котрого пізнанє кидас по-ве світло на самі початки теперішнього ладу суспільного.

*з французького
перекладом
Б. і Ф.*

N 374085

ЛЬВІВСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

2 коп.

9/11.70

374085

Літературно-науковий

виходить від 1

Доси вийшли:

1. Перебендя Т. Шевченком словом Ів. Франка
- 2, 4, 7, 8, 9. Австро-руські словники М. Драгоманова (буде далі) 50 „
3. Смерть Каїна, легенда Ів. Франка 10 „
5. З історії публичного виховання в сучасній Європі (містить: I. Наука теологічна в західній Європі М. Драгоманова. II. Програма початкового курсу історії релігій Фан-Гамеля; буде далі) 10 „
6. Листочки до вінка на могилу Шевченка в ХХІХ роковини його смерті (містить: I. До історії аресту Шевченка в 1859 р. М. Драгоманова, II. Французький переклад „Катерици“ йогож, III. Поезії Шевченка в народніх устах, егож, IV. Листи Шевченка до Залеского, варіанти супроти друкованих і примітки Залеского, подав Ів. Франко) 10 „
10. Легенда про святого Юліана Милосердного, з французького переклад В. Сава 10 „
11. Основи критики біблійної М. Верна (продовжене кн. 5.) 10 „

1252